

การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน Common-Pool Resources of Rock Salt Mining Management in Bo Kluea Community, Nan Province

ธีรศักดิ์ พิทักษ์กุล^{1*} และ พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง²
Terasak Pitakkul^{1*} and Ponlawat Praphuntong²

บทคัดย่อ

การศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการผลิตเกลือสินเธาว์ และ 2. แนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์อย่างยั่งยืน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต ประชากรจาก 3 กลุ่ม 1. กลุ่มผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น และประชาชนที่มีส่วนร่วม จำนวน 12 คน 2. กลุ่มผู้ผลิตเกลือสินเธาว์ จำนวน 24 คน และ 3. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการทรัพยากรร่วม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกแบบสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน จัดหมวดหมู่ของข้อมูล โดยแยกแต่ละประเด็นคำถาม ผลการศึกษา พบว่า ความสัมพันธ์ของชุมชนกับบ่อเกลือ มีความสัมพันธ์จากอดีตสู่ปัจจุบันโดยบรรพบุรุษได้สร้างกิจกรรมอันเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์คนในชุมชนเอาไว้ด้วยกัน โดยผ่านร่างทรง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการไม่มีกฎ ระเบียบ หรือข้อตกลงร่วมกันในการที่จะดูทรัพยากรเกลือสินเธาว์ ซึ่งเป็นของ “หน้าหมู” ก็จะทำให้ทรัพยากรนั้นหมดสิ้นลงได้ ดังนั้นการทำข้อตกลง สร้างกฎ กติการ่วมกันและผู้ใช้ทรัพยากรมีส่วนร่วมในการออกกฎ ระเบียบ ก็จะทำให้ทรัพยากรเกลือสินเธาว์ยังคงอยู่ชุมชนต่อไป

ส่วนแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ให้เกิดความยั่งยืน ได้แก่ 1. ความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่การใช้ และขอบเขตของผู้ที่ใช้น้ำเกลือสินเธาว์ 2. กติกาการใช้บ่อเกลือต้องสอดคล้องกับกติกาการดูแลบ่อเกลือด้วย 3. ทุกคนต้องมีสิทธิมีส่วนร่วมในการที่ปรับปรุงกฎ กติกา 4. มีการสอดส่องดูแลทั้งทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากร 5. ผู้กระทำผิดต้องถูกลงโทษจากเบาไปหาหนัก 6. มีวิธีจัดการความขัดแย้งจากกรณีผู้ไม่ปฏิบัติตามกฎ กติกาของกลุ่ม อย่างง่ายและรวดเร็ว 7. รัฐต้องให้สิทธิ ผู้ใช้ทรัพยากรในการออกกฎ กติกา ในการใช้ทรัพยากร และ 8. กฎ กติกาของกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร ต้องสอดคล้องกับกฎ กติกาที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปนั่นก็คือ ระเบียบของทางราชการหรือกฎหมาย

¹ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

² ดร.ที่ปรึกษาคุณิพนธ์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

* Corresponding author; email: Terasak_nam@hotmail.com

¹Ph.D. of Social Sciences Mae Fah Luang University

²Thesis Advisor, Social Sciences, Mae Fah Luang University

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรร่วม เกลือสินเธาว์

Abstract

The study of Common-Pool Resources of Rock Salt Mining Management in Bo Kluea Community, Nan Province focused on two objectives. (1) To investigate the relationship between community and the production of rock salt. (2) To draw out ways to manage common-pool resources of rock salt mining to be sustainable. This study was conducted qualitatively by interview, group discussion, and observation of key informants in three groups: (1) 12 community leaders, local scholars and participating people; (2) 24 rock salt producers; and (3) common-pool resource experts. Subsequently, the data was analyzed and classified in different issues. The results were found that there was the relationship between the community and Bo Kluea from past to present. The ancestors had created activities to be the tool for connecting people in the community through the medium and sacred items. In addition, lacking of regulations and agreements to preserve rock salt mining as 'public resource', there is no resource existing. Therefore, to set connecting people in the community through the medium and sacred items. In addition, lacking of regulations and agreements to preserve rock salt mining as 'public resource', there is no resource existing. Therefore, to set the regulations and agreement together with the participants, the resource of rock salt mining would still be beneficial for community consecutively.

Ways to manage common-pool resources of rock salt mining to be sustainable were: (1) the clarity of land boundary and the limit of rock salt users; (2) the accordance between the regulations for the use of rock salt mining and the regulations for the sustainability; (3) the right for everyone to be able to adjust rules or regulations; (4) the inspection of both the resource and the users; (5) the punishment for guilty people from light to heavy penalty; (6) the ability to address conflicts simply and quickly from those people who do not follow rules or regulations; (7) the permission from the public sector to the users to be able to regulate their own regulations; and (8) the accordance between the regulations of the users and the regulations of the public sector or law.

Keywords : Common-Pool Resources, Rock Salt

บทนำ

การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน เป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องมีเงื่อนไข ข้อตกลงร่วมกันของผู้ใช้ทรัพยากรเกลือ ซึ่งมีข้อจำกัดแตกต่างไปจากทรัพยากรน้ำและป่าไม้ ซึ่งต่างเป็นทรัพย์สินส่วนรวมหรือ “ของหน้าหมู่” ที่เกิดจากธรรมชาติ ไม่มีใครเป็นเจ้าของโดยตรง การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์จึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีประเด็นคำว่า ทำไม การจัดการของหน้าหมู่ จึงมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างไร อะไรคือปัจจัยที่ทำให้การจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย และหากมีข้อขัดแย้ง ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างไร

จากเงื่อนไขความจำเป็นที่ทรัพยากรมีจำกัดและแม้ว่าการผลิตเกลือสินเธาว์จะมีคนได้คนเสีย แต่ก็ไม่มีใครทอดทิ้งกันโดยเฉพาะคนที่ยากจนที่สุด และกลไกการช่วยเหลือด้วยการแบ่งสรรทรัพยากรที่เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ เพื่อเป็นหลักประกันการเลี้ยงตัวเองให้อยู่รอด ของคนในหมู่บ้านบ่อหลวงอย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการแย่งชิงทรัพยากร ทำให้ไม่ได้รักษาทรัพยากรฐานทรัพยากรเดิมเอาไว้และไม่ทำให้เกิดการรักษาทรัพยากรร่วมกัน ที่สำคัญคือ การปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการทำลายและความสูญเสียทรัพย์สินของส่วนรวม ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการแย่งชิงสาธารณะสมบัติ (Anan, 1995) ถ้าชุมชนไม่สามารถจัดการทรัพยากรที่ใช้อย่างร่วมกันได้ ก็จะเกิดการแย่งชิงทรัพยากร เกิดความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งจะส่งผลทำให้อัตลักษณ์ของการผลิตเกลือในพื้นที่ด้วยวิธีการผลิตแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านก็หายไปด้วย

จากปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมกันในชุมชน ตามแนวคิดของ Ostrom (1990) อธิบายว่า ทรัพยากรที่ชุมชนนำมาใช้ประโยชน์ร่วมต้องมีการจัดการ มีองค์ประกอบ 2 ประการคือ ระบบทรัพยากร และทรัพยากรที่คนเก็บเกี่ยวไปใช้เพื่อการบริโภค ทั้งนี้การบริหารจัดการสมบัติสาธารณะและการใช้ทรัพยากรต้องมีการกำหนดบทบาท เช่น ผู้ใช้ซึ่งเป็นผู้เก็บเกี่ยวตัวทรัพยากรไปใช้ประโยชน์ ผู้จัดการ ผู้เป็นเจ้าของจัดการทรัพยากร อาจจะเป็นผู้ใช้เอง เป็นหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรเอกชนที่เป็นผู้ประสานงานให้เกิดการออกกฎกติกา การบำรุงรักษาระบบทรัพยากร และผู้ผลิต ผู้ที่ทำหน้าที่จริงในการสร้าง ซ่อม ทำนุบำรุงระบบทรัพยากร ซึ่งจากปัญหาการจัดการในพื้นที่สาธารณะนั้นไม่สามารถถูกผลิตออกมาได้ หากไม่มีระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ฉะนั้นการดูแลรักษาสมบัติสาธารณะหรือระบบทรัพยากรในชุมชน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรทำอย่างไรก็ตามถ้าในพื้นที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ คนยอมขาดแรงจูงใจที่จะรักษาทรัพยากรหรือสมบัติสาธารณะ

ทั้งนี้จากสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือ จากการศึกษา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและลงพื้นที่ในพื้นที่ในอำเภอบ่อเกลือ พบว่าเกิดปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ขาดกฎ ระเบียบในการจัดการทรัพยากร ร่วมวัฒนธรรมของการผลิตเกลือในพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้มีอาชีพหลักจากการขายเกลือก็จะหายไป เนื่องจากการเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ที่ระบบทุนนิยมเข้ามาครอบครอง แต่ถ้าการผลิตเกลืออยู่ ผู้ผลิตก็ยังคงอยู่ เพราะว่าโครงสร้างของชุมชนเป็นระบบเครือญาติ ใช้วิธีการผลิตเกลือเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ ยึดโยงเอาไว้ด้วยกัน อีกทั้งชุมชนได้ใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าหลวงบ่อ ฝเจ้าพ่อประจำบ่อ เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเอาไว้ด้วยเช่นกัน ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ร่วมกันของชุมชนบ่อเกลือผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย

สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ให้มีประสิทธิภาพและเกิดการใช้ประโยชน์และการดูแลร่วมกันอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการผลิตเกลือสินเธาว์
2. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ให้เกิดความยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ และพัฒนารูปแบบหรือแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วม เกลือสินเธาว์ของชุมชน

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ตามโครงสร้างคำถามประเด็นหลักประกอบด้วย การศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการผลิตเกลือและจัดการทรัพยากรร่วมให้เกิดความยั่งยืนบนพื้นฐานแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-pool Resources) ของ Ostrom (1990) ตามแนวคิด 8 ประการ ประกอบด้วย 1. ความชัดเจนของขอบเขต 2. ความสอดคล้องการปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร 3. การสอดส่องดูแล 4. การลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป 5. กลไกในการจัดการความขัดแย้ง 6. สิทธิแก่ผู้ใช้ในการออกกติกา 7. ความเชื่อมโยง และ 8. สอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า และแบบไม่มีโครงสร้างเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ร่วมกัน และแนวคำถามข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะ โดยมีเนื้อหาและประเด็นข้อคำถามสอดคล้องกับแนวคิดของออสโตรมเป็นหลัก

ประชากร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกประชากรผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเกลือ โดยสัมภาษณ์ข้อมูล โดยแบ่งกลุ่มประชากรการวิจัยดังนี้ 1. กลุ่มชาวบ้านโดยกลุ่มชาวบ้านนี้จะประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทั้งที่ดำรงตำแหน่งในอดีตและปัจจุบัน ปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องเกลือและประชาชนในหมู่บ้านบ่อหลวงทั้งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตเกลือจำนวน 12 คน 2. กลุ่มผู้ผลิตเกลือสินเธาว์จำนวน 24 คน และ 3. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการทรัพยากรร่วม โดยสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการทรัพยากรร่วม ประธานและเลขานุการมูลนิธิกมอเมืองน่าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าไม้อนุรักษ์น้ำและประธานกลุ่มโหนดชุมชนตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเข้าไปประสานงานในพื้นที่ด้วยการแนะนำตนเองกับผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน กลุ่มผู้ผลิตเกลือ เพื่อแนะนำตัว ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และขออนุญาตในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยปฏิบัติตามการพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอย่างเคร่งครัด ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลกับผู้ให้สัมภาษณ์ด้วยการสัมภาษณ์

เชิงลึก จัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามประเด็นข้อคำถามการวิจัย กรณีที่ข้อมูลยังไม่ครบถ้วนในการศึกษาผู้วิจัย จะเข้าไปสัมภาษณ์ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และเมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลครบถ้วนจะนำข้อมูลมาประมวลผล เนื้อหา

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูล โดยทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความสมบูรณ์ ความครบถ้วน ของแบบสัมภาษณ์ทุกฉบับ ถ้าฉบับไหนมีคำตอบไม่ครบถ้วน จะเข้าพื้นที่เพื่อจัดเก็บข้อมูลอีกครั้ง เพื่อให้ได้ ข้อมูลครบถ้วนและการตอบคำถาม ของผู้ถูกสัมภาษณ์ถ้าเป็นคำตอบที่เหมือนกันหรือคำตอบที่ซ้ำ ๆ กัน ผู้วิจัยก็จะเลือกคำตอบที่สมบูรณ์ที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์คือ การเขียนงานวิจัยให้มีความละเอียดชัดเจนตามลำดับสาระของเนื้อหา ตามวัตถุประสงค์และความสอดคล้องกับการศึกษา

สรุปผลการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการผลิตเกลือสินเธาว์ มีความสอดคล้องเกี่ยวเนื่องในหลายมิติ หลายด้าน ในด้านประวัติ ความเป็นมาของการผลิตเกลือสินเธาว์ภูเขา ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ผลการวิจัยก็พบว่า มีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่แสดงให้เห็นถึง โครงสร้างสำคัญของสังคมที่ประกอบไปด้วยสถาบันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ครอบครัว สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ ความเชื่อ ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิต ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ ที่สำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันจนก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านบ่อหลวง เรียกว่าวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์ นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้ สังคมรวมตัวกันและเป็นตัวด้านการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งมีลักษณะเดียวกับชุมชนบ่อเกลือที่มี วัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้คนในสังคมเกิดการรวมตัวกัน

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการผลิตเกลือ ไม่ว่าจะเป็ด้านประวัติศาสตร์ ที่มีความเป็นมาอันยาวนาน และด้านประเพณี บรรพบุรุษก็ได้ส่งต่อ กิจกรรมอันดีงาม ซึ่งมีผี สิ่งศักดิ์ เป็นผู้เชื่อมโยงหมู่บ้าน ชุมชนเข้ามาอยู่ด้วยกัน เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ในด้านทรัพยากร ก็มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ไม่ว่าจะเป็ บ่อน้ำเกลือ และป่าไม้ ซึ่งทุกคนให้ความสำคัญ รักษาชุมชน สภาพแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพที่คงความเป็น บ่อเกลือเหมือนในอดีตให้มากที่สุดไม่ว่าจะการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันมากนักน้อยเพียงใด และด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวมีผลต่อด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ่อเกลือ ถึงแม้ การจำหน่ายเกลือสินเธาว์จะไม่ส่งผลให้มีรายได้ที่มากมาย แต่วิถีชีวิต การผลิตเกลือแบบดั้งเดิมต่างหาก ที่นักท่องเที่ยวอยากมาสัมผัส ความเป็นบ่อเกลือที่โดดเด่นแตกต่างจากพื้นที่อื่น ส่งผลให้โรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของพื้นบ้าน ขายของที่ระลึก มีรายได้ทำให้คุณภาพชีวิตของคนชุมชนบ่อเกลือดีขึ้น และใช้ชีวิตอยู่กับบ่อเกลือได้เป็นปกติถึงแม้จะมีการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคมเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็ตาม

2. แนวทางการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ร่วมกันให้เกิดความยั่งยืน พบว่าจากปัญหาทรัพยากรและท่ามกลางความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลแนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือร่วมกันของชุมชน ด้วยแนวคิดของ Ostrom (1990) ดังนี้

2.1 ความชัดเจนของขอบเขต (Boundaries)

จากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์ของชาวบ้านและกลุ่มผู้ผลิตเกลือทำให้ทราบว่ามีเกลือที่ใช้ในการต้มเกลือของบ้านบ่อหลวงมี 2 บ่อ ด้านทิศเหนือ ชาวบ้านเรียกว่าบ่อที่ 1 พื้นที่บริเวณโดยรอบที่เป็นโรงต้มเกลือมีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดิน โดยมีการออกโฉนดตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 ส่วนบ่อด้านทิศใต้ ชาวบ้านเรียกว่าบ่อที่ 2 เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน ขอบเขตการผลิตเกลือในพื้นที่ไม่มี การกำหนดไว้ชัดเจน เพียงแต่ตกลงกันเองภายในซึ่งได้กล่าวว่า “คนที่จะมาต้มเกลือต้องเป็นคนในพื้นที่ถ้าไม่ใช่คนในพื้นที่ก็ต้องมาเป็นลูกเขยหรือลูกสะใภ้ของคนในหมู่บ้าน ถ้าไม่ใช่คนในพื้นที่ห้ามมาต้มเกลือหรือผลิตเกลือ”(Sanan, 2015, Interview) และสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเกลือทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันไม่มีการเอารัด เอาเปรียบซึ่งกันและกัน “ใครมีพลังกำลังมาก ทำได้มาก ใครมีพลังกำลังน้อย ก็ทำได้น้อย” (Anong, 2015, Interview) ซึ่งหลาย ๆ คนตอบไปในทำนองเดียวกันว่า “การต้มเกลือหรือผลิตเกลือในพื้นที่มีข้อตกลงว่าคนที่เข้ามาประกอบอาชีพ ต้องเป็นคนในพื้นที่ถ้าไม่ใช่คนพื้นที่ต้องมาเป็นลูกเขย หรือลูกสะใภ้ และต้องมาต้มในสถานที่ที่กำหนดไว้ให้เท่านั้น ไม่ให้เพิ่มพื้นที่ต้มแห่งใหม่”

2.2 ความสอดคล้อง (Congruence)

การผลิตเกลือสินเธาว์ในพื้นที่ได้มีวิธีการสร้างข้อตกลงร่วมกัน จากปัญหาการก่อสร้างโรงต้มเกลือลูก้าพื้นที่สาธารณะ การแย่งชิงน้ำเกลือ การทะเลาะกันในกลุ่มของผู้ผลิตเกลือ ปัญหาข้อขัดแย้งของชุมชนกับผู้ผลิตเกลือ ก็ได้ทำการประชุมหรือร่วมกัน ในการสร้างกฎ กติกา การปฏิบัติร่วมกัน เพื่อทำข้อตกลงร่วมกัน เป็นกฎระเบียบประจำหมู่บ้าน ซึ่งในอดีตจะไม่มีการสร้างข้อตกลงที่ไม่เป็นรูปธรรม ผู้ผลิตทุกคนต่างรับรู้อย่างชัดเจนจากจิตสำนึกของตนเอง (Jarun, 2015, Interview) แต่เมื่อไม่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ทางกลุ่มผู้ผลิตเกลือ จึงได้สร้างกฎ กติกาในการผลิตร่วมกัน เมื่อเดือนพฤษภาคม 2555 หลังจากที่ได้คัดเลือกให้นางอนงค์ เชื้อนเมือง เป็นประธานกลุ่มผู้ผลิตเกลือซึ่งก็ได้สร้างข้อตกลงร่วมกัน เมื่อนำมาปฏิบัติแล้วพบว่า ยังไม่สอดคล้องกับกติกากับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพราะการผลิตเกลือต่างคนต่างทำประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็ได้รับเพื่อตนเองเท่านั้น ทำให้ผู้วิจัยอธิบายว่า ลักษณะกลุ่มผู้ผลิตเกลือ เป็นโครงสร้างแบบหลวม ที่ไม่มีความเข้มแข็งภายในกลุ่ม มีแต่ภาพ ที่เป็นตัวแทนของสมาชิกภายในกลุ่ม

2.3 การปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร (Collective-choice Arrangements)

จากการศึกษาบ่อเกลือทั้ง 2 บ่อ ยังมีบุคคลที่ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรของหน้าหมู่บ้านสนใจ กฎระเบียบที่วางไว้ต่างคนต่างทำกลุ่มผู้ผลิตบางคนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เนื่องจากผู้ผลิตบางคนไม่ให้ความสำคัญกับกติกา ไม่ยอมมาเข้าร่วมประชุมไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รวมถึงการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการใส่ไอโอดีน ก็ไม่สามารถบังคับใช้ได้เต็มที่ สอดคล้องกับคำอธิบายของ Nutthida (February 2015, Interview) ว่า “สมาชิกในกลุ่มไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ต่างคนต่างทำ และไม่ค่อยสนใจ ทำให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือไม่มีความเข้มแข็ง”

การสร้างกฎหรือกติการ่วมกันภายในกลุ่มผู้ผลิตเกลือ ผู้ผลิตบางรายไม่ให้ความสำคัญกับกฎหรือกติกา เนื่องจากเป็นความคิดหรือความต้องการของคนบางกลุ่มเท่านั้น เช่นผู้ผลิตในพื้นที่บ่อ 2 ทั้งหมดเป็นผู้เช่าในการใช้พื้นที่กับเทศบาลตำบลบ่อเกลือใต้ ซึ่งคิดว่ากระบวนการควบคุมหรือดูแลต้องอยู่ภายใต้ของเทศบาลตำบลบ่อเกลือใต้ ไม่ใช่อยู่ในหน้าที่ของประธานกลุ่มที่สร้างขึ้น และในการออกกฎหรือกติกา ส่วนใหญ่ผู้ผลิตจะไม่ค่อยให้ความสำคัญ สอดคล้องกับคำอธิบายของ Nutthida (February 2015, Interview) ว่า “สมาชิกในกลุ่มไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ต่างคนต่างทำ และไม่คอยสนใจ ทำให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือไม่มีความเข้มแข็ง”

2.4 การสอดส่องดูแล (Monitoring)

การสอดส่องดูแล การตรวจตรา นั้นเป็นตรวจทั้งการใช้ทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากร ไม่ได้มาจับผิด แต่เป็นการสอดส่องดูแลรักษาร่วมกันว่ามีการใช้น้ำเกลือซึ่งเป็นทรัพยากรของหน้าหมู่บ้าน ในกลุ่มผู้ผลิตมีมาตรการในการดูแลทรัพยากรน้ำเกลือร่วมกันอย่างเดียว คือ ไม่ให้นำป้อนน้ำ มาสูบน้ำเกลือ ออกจากบ่อเพื่อไปดื่ม โดยขอความร่วมมือจากผู้ผลิตให้ใช้วิธีการตักน้ำจากบ่อเอง ถ้าพบกรณีที่มีผู้ให้นำป้อนน้ำเกลือก็จะมี ความผิด ในกลุ่มก็จะมีการว่ากล่าวและตักเตือนกันเอง ซึ่งความผิดนั้นก็สามารรถกลงได้กันเองภายในกลุ่ม (Anong. 2015, Interview)

การตรวจตราหรือการสอดส่องจะใช้ก็ต่อเมื่อมีพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าหลวงบ่อประจำปีหรือที่เรียกว่า “งานแก้ม” ที่ห้ามมิให้มีการตักเกลือ การตักน้ำเกลือ การนำน้ำเกลือจากออกจากหมู่บ้านการจำหน่ายเกลือ ให้กับบุคคลภายนอก และห้ามผู้ที่มีอาชีพจำหน่ายสินค้า ด้วยวิธีหาบหาม เข้ามาจำหน่ายในขณะที่ทำพิธี เพราะเมื่อไม่ปฏิบัติตามกฎหรือข้อห้ามที่ถือปฏิบัติมา ถือว่าไม่มีการเคารพต่อเจ้าบ่อหลวง สอดคล้องกับคำอธิบายของหลาบ พรหมปา (January 2015, Interview) ที่อธิบายว่า “การสอดส่องในปัจจุบันจะมีความแตกต่างจากอดีต เนื่องจากในอดีตเข้มงวด ที่ผู้ผลิตจะต้องไม่นำน้ำเกลือออกจากบ่อ ไม่ตักเกลือไม่จำหน่ายเกลือ หรือไม่ให้คนที่หาบหามสินค้าจำหน่ายเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้าน ในขณะที่ทำพิธีแต่ในปัจจุบันเป็น แค่ข้อห้ามที่ผู้ผลิตต้องช่วยกันถือปฏิบัติเท่านั้น”

2.5 การลงโทษต้องเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Graduated Sanctions)

การลงโทษผู้ที่กระทำความผิดหรือผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม ในทางปฏิบัติไม่มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นหน้าที่ของใครที่คอยตักเตือนหรือว่ากล่าว ถ้าเป็นความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จะตักเตือนหรือว่ากล่าวกันเอง ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตยอมรับเสียส่วนใหญ่ทำให้ไม่มีปัญหาระหว่างกลุ่มผู้ผลิตด้วยกันเอง แต่อำนาจในการลงโทษหรือตักเตือนผู้ผลิตที่ไม่ปฏิบัติตาม ร่างทรงในภาพตัวแทนของเจ้าหลวงบ่อจะพูดขึ้นมา ในขณะที่มีการบวงสรวงเจ้าหลวงบ่อประจำปี ทำให้ผู้ผลิตกลัวความผิดจึงปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้น (Phud. March 2015, Interview) แตกต่างจากแนวคิดของ Ostrom (1990) เนื่องจากมีกลไกของความเชื่อ (ผี) เข้ามาในการกล่าวโทษ โดยผ่านร่างทรงว่า ผู้ใดได้กระทำความผิดอะไรไว้บ้าง และต้องไปแก้ไข ขอโทษ หรือต้องทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อเป็นการขอโทษ ดังนั้นเมื่อมีการกระทำผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ระหว่างผู้ผลิตด้วยกันเอง ก็จะลงโทษตามที่กฎและกติกาที่ตั้งไว้และมีการสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิดเพื่อมิให้กระทำผิดซ้ำ

2.6 กลไกในการจัดการความขัดแย้ง (Conflict-Resolution Mechanisms)

ความขัดแย้งในพื้นที่การผลิตจะมีปัญหาเกิดขึ้นคือการแย่งน้ำเกลือในช่วงฤดูหนาวซึ่งเป็นฤดูท่องเที่ยว จะมีการเร่งต้มเกลือเพื่อให้ได้จำนวนมาก เพราะจะได้จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ ปัญหาเกี่ยวกับการวางแผนจำหน่ายที่หน้าโรงต้มเกลือของตนเอง เพราะพื้นที่การผลิตบางโรง ไม่มีเส้นทางเข้าไปถึงโรงผลิต ต้องเดินลัดเลาะหรือผ่านโรงต้มของผู้อื่นไปสู่โรงต้มของตนเอง ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้ผลิตที่อยู่ด้านในสุด ไม่สามารถจำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สัญจรไปมาได้ ก็เลยมาตั้งโต๊ะวางจำหน่ายด้านนอก ส่งผลทำให้เกิดขบวนการจราจร ซึ่งที่ผ่านมามีความขัดแย้งกันก็จะแก้ไขปัญหากันเองในกลุ่มของผู้ผลิต แต่ถ้าไม่สามารถแก้ปัญหาได้ก็ต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา เมื่อมีปัญหาในกลุ่มผู้ผลิตเกลือหรือแม้แต่ระหว่างผู้ผลิตและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ผลิตเกลือและประธานกลุ่มจะแก้ไขกันเองโดยเป็นไปในลักษณะยอมรับผิดกับสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปฏิบัติตามคำแนะนำ

2.7 สิทธิแก่ผู้ใช้ทรัพยากรในการออกกติกการใช้และจัดการทรัพยากร (Minimal Recognition of Rights)

กลุ่มผู้ผลิตเกลือของชุมชนบ่อเกลือ นั้น ก็มีการออกกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยให้ทั้งกลุ่มผู้ผลิต ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการออกกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นของหน้าหมู่บ้านร่วมกัน เช่น กำหนดว่าพื้นที่สาธารณะรอบ ๆ บ่อจะต้องร่วมกันทำความสะอาดทุกวันตอนเช้า หรือผู้ผลิตเกลือต้องรักษาวัฒนธรรม การผลิตเกลือแบบดั้งเดิมเอาไว้ ห้ามส่งเสียงดังตอนกลางคืนในขณะที่ต้มเกลือ เพราะเสียงส่งผลกระทบต่อผู้ที่อาศัยใกล้เคียง ห้ามใช้วัตถุที่มีกลิ่นเหม็นขณะก่อไฟ เช่น น้ำมันเบนซิน ล้อยางรถเพราะเขม่าจะส่งกลิ่นเหม็นรบกวนผู้อื่น ห้ามนำสุรามาดื่มหรือมาจำหน่ายในเขตบ่อ ห้ามสูบบุหรี่ในโรงต้ม เพราะขี้บุหรี่อาจจะตกลงไปในเกลือ โดยหน่วยงานของรัฐคอยให้การสนับสนุนอยู่ภายนอก ทำให้กลุ่มนั้นยอมรับกฎ กติกานั้น เพราะว่าเป็นผู้วางกฎ กติกาเอง

2.8 กติกาและการจัดการทรัพยากรต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า (Nested Enterprises)

กฎ กติกาของกลุ่มในการจัดการทรัพยากรต้องมีการเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า เช่น การเข้าครอบครองพื้นที่ในการผลิตจะต้องมีเอกสารหรือสิทธิในการถือครองหรือเช่าพื้นที่ การไม่ลักลอบตัดไม้หรือทำลาย เพื่อนำฟืนมาเป็นเชื้อเพลิงในการผลิต และการสร้างกลไกในการตรวจสอบคุณภาพ ของเกลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในกลุ่มผู้ผลิตเกลือได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อเกิดปัญหาข้อขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นตัวของผู้ผลิตเองหรือปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรของหน้าหมู่บ้าน ระบบนิเวศของทรัพยากรกฎ กติกา ที่กลุ่มตั้งขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องพึ่งหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยแก้ปัญหา เช่น ไม่ยอมรับการลงโทษเมื่อกระทำผิด ก็ต้องให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเข้ามาดำเนินการ ไม่ว่านจะเป็นการลักลอบตัดไม้ เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในการต้มเกลือ

จากแนวคิดของ Ostrom (1990) ที่กล่าวมาทั้ง 8 ประเด็น ซึ่งมีความสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรบ่อเกลือแล้ว ปัจจุบันจากบ่อเกลือแหล่งต้มเกลือโบราณธรรมดา กลายเป็นพื้นที่ที่รัฐมีนโยบายส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว และจากกระแสของโลกาภิวัตน์ ทำให้ชุมชนบ่อเกลือก็มีผลต้องปรับตัวสร้างกฎ ระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนมาใช้ด้วยเช่นกัน การที่จะให้การจัดการทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืน ไม่ว่านจะเป็นความยั่งยืน

ของธรรมชาติป่าไม้ ทรัพยากรต่าง ๆ แม้กระทั่งทรัพยากรร่วมอย่างบ่อน้ำเกลือสินเธาว์ ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว เฉพาะพื้นที่นั้นจะต้องเป็นความร่วมมือจากชุมชน จากกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพผลิตเกลืออีกทั้งภาคส่วนราชการที่ จะต้องสนับสนุนให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ เป็นศูนย์กลางเมื่อมีปัญหาอุปสรรคที่ชุมชนหรือกลุ่มผู้ผลิต ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ หรือต้องการความช่วยเหลือจึงจำเป็นต้องมีรูปแบบ กฎ กติกา ข้อตกลงร่วมกัน เพื่อ จัดทำเป็นระเบียบที่ทุกคนสามารถใช้ได้และยอมรับในระบียบนั้น

ความยั่งยืนของการผลิตเกลือสินเธาว์กับชุมชนบ่อเกลือ วิถีชีวิต ความรู้ของชุมชนที่มีต่อสรรพสิ่งใน ระบบนิเวศนั้น มิได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการได้รับการถ่ายทอดจาก คนรุ่นก่อนและการเรียนรู้จริงผ่านการปฏิบัติภายใต้วิถีชีวิตของชุมชน การนำไม้จากป่ามาใช้ ในการต้มเกลือ อย่างไรไม่ให้เห็นไม้หมดไปจากป่า ก็เกิดจากการสั่งสอนจากคนรุ่นก่อนและการฝึกฝนหาประสบการณ์ให้กับ ตนเอง การรู้จักเคารพต่อสรรพสิ่งในธรรมชาติ ก็เกิดจากการซึมซับคุณค่าในเชิงจริยธรรม ของการดำรงชีวิต ความรู้ของชุมชนที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างพึงพิงธรรมชาติได้เกิดการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไป

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับบ่อเกลือพบว่าความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรม ผ่านร่างทรง ในภาพของเจ้าหลวง บ่อเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ ทั้งจากในอดีต บรรพบุรุษได้สร้างกิจกรรมอันเป็นเครื่องเชื่อมความสัมพันธ์ คนในชุมชนเอาไว้ และปัจจุบันคนรุ่นหลังก็ยังสืบทอดอยู่ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมบางอย่างให้เข้ากับ ยุคสมัยทำให้ชุมชนรู้จักการเกื้อกูลกัน กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ให้อภัยซึ่งกันและกันและถ่ายทอดสิ่งดี ๆ ให้แก่กัน

สถานการณ์ในการถ่ายทอดทางสังคมด้านความเชื่อมีอิทธิพลต่อการรับรู้และการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของประชาชนในบ้านบ่อหลวง เพราะเป็นการต่อยอดถึงพฤติกรรมของตนเองที่ผ่านมา ว่าไม่อยู่ใน ขอบเขตที่ถูกต้องของชุมชนอย่างไร อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์หรือความขลังในการประกอบพิธีกรรมจะเลือก สถานที่ให้เหมาะสมและสอดคล้อง เช่น ร่างทรงเจ้าหลวงบ่อซึ่งเป็นผู้หญิงที่แสดงถึงความมีอำนาจในการจัดการ บ่อเกลือ หรือบ่อน้ำเกลือที่กีดกันคนภายนอกชุมชนที่จะมาผลิตและผู้หญิงจะขึ้นไปเหยียบปากบ่อไม่ได้

แนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ให้เกิดความยั่งยืนการผลิตเกลือของชุมชนบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ มีความสำคัญของการใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ ให้คงอยู่กับชุมชน โดยรักษาอัตลักษณ์ และวัฒนธรรมการผลิตในพื้นที่การจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน บริเวณบ่อน้ำเกลือและพื้นที่สาธารณะ รอบ ๆ บ่อเป็นสมบัติสาธารณะหรือของหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกคน ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนดูแลทรัพยากร ร่วมกัน ซึ่งได้ทำมาอย่างต่อเนื่องด้วยการจัดการน้ำเกลืออย่างยั่งยืนและพร้อมใช้สำหรับผู้ผลิตทุกคน ซึ่งบ้านบ่อ หลวงถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำมางไหลผ่านถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค มีระบบ ประปาหมู่บ้าน อีกทั้งยังใช้ในภาคเกษตรกรรม ประชาชนในหมู่บ้านจึงให้ความสำคัญดูแล รักษาแม่น้ำ มีการดูแลสอดส่องไม่ให้มีการปล่อยของเสียลงแม่น้ำเพื่อให้ทุกคนเข้าถึงพลังงานที่ยั่งยืนได้ตามกำลังของตน

การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือมีการระบุพื้นที่บริเวณของบ่อเกลือ และน้ำเกลือ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญ พื้นที่สาธารณะของบ่อเกลือทั้ง 2 บ่อ เป็นสมบัติร่วมอย่างแท้จริงของบ้านบ่อหลวง แต่ละบ่อก็จะมี การแบ่งหน้าที่การดูแลรักษา ร่วมกัน มิติการดูแลทรัพยากร เป็นสิ่งที่ผู้ผลิตทุกคนรับรู้ร่วมกัน

และเป็นเงื่อนไขทางสังคมทางสังคมในการควบคุม ให้ทุกคนเข้าถึงพลังงานที่ยั่งยืนได้ตามกำลังของตน รวมถึง การดูแล ป่าไม้ แม่น้ำ หรือที่ดิน ซึ่งเป็นอีกทรัพยากรหนึ่งกลุ่มผู้ผลิตเกลือและชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกันในการที่ ดูแล รักษา และรัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน ส่งเสริมสร้างรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน ได้แก่ การจำหน่ายเกลือ การหาช่องทางของการตลาด การรวมกลุ่มของผู้ผลิตการส่งเสริมการเติมไอโอดีนใน เกลือ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การดูแลแม่น้ำ การปล่อยน้ำเสีย ซึ่งได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบหรือกติกาที่ ผู้ผลิตเกลือจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยกันดูแลกันเอง

จากอดีตการผลิตเกลือไม่ได้กำหนดกติกาไว้อย่างชัดเจน เพียงแต่รับรู้ข้อตกลง วิธีการปฏิบัติในการต้ม เกลือ หรือข้อห้ามต่าง ๆ เท่านั้น ปัจจุบันได้มีการสร้างกฎ กติกาในการผลิตร่วมกัน แต่ถ้ามามีการตั้งกฎหรือ กติกา ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่ได้เขียนไว้ชัดเจน หรือข้อตกลงที่เกิดขึ้นไม่สอดคล้องกับการใช้ ทรัพยากรเกลือสินเธาว์ จะทำให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือไม่ยอมรับในกฎ กติกา รวมถึงผู้ใช้ทรัพยากรน้ำเกลือต้องมีการ สอดส่องดูแลทรัพยากรน้ำเกลือและผู้ใช้ทรัพยากร การกระทำดังกล่าวไม่ได้มาจับผิด แต่เป็นการสอดส่องดูแล รักษาาร่วมกัน

เมื่อมีการกระทำผิดของการใช้ทรัพยากร ทางกลุ่มผู้ผลิตเกลือและทางชุมชนก็มีมาตรการในการลงโทษ ผู้กระทำผิดซึ่งในการลงโทษนั้นก็เริ่มจากโทษสถานเบา หากมีการกระทำผิดอีกก็จะเพิ่มโทษมากขึ้น จนไปถึง ระดับส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐลงโทษตามกฎหมาย ซึ่งก่อนการลงโทษผู้กระทำผิดชุมชนได้มีกลไกในการจัดการ ความขัดแย้งในระดับของกลุ่มของผู้ผลิตเกลือก่อน หรือแก้ไขระหว่างผู้นำชุมชนเพื่อให้ปัญหานั้นไม่ต้องไปถึง เจ้าหน้าที่ของรัฐ ดังนั้นเพื่อให้เกิดการยอมรับในกฎ กติกาของการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ จึงต้องให้ ผู้กลุ่มผู้ผลิตเกลือและชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการออกกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นของหน้าหมู่ร่วมกัน อีกทั้ง การจัดการกติกาและทรัพยากรต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับหน่วยงานที่สูงกว่า เพื่อการสร้างความร่วมมือ ระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เมื่อเกิดปัญหาข้อขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นตัวของผู้ผลิตเองหรือปัญหาเกี่ยวกับ ทรัพยากรของหน้าหมู่ระบบนิเวศของทรัพยากร กฎ กติกา ที่กลุ่มตั้งขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องพึ่งหน่วยงาน ของรัฐเข้ามาช่วยแก้ปัญหา

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือสินเธาว์จังหวัดน่านสามารถ อภิปรายผลได้ดังนี้

ความเชื่อเรื่องผีและเทวดา ในพื้นที่เรียกว่า เจ้าหลวงบ่อ เป็นสถาบันทางสังคมที่ใช้ควบคุมการเข้าถึง และการผลิตเกลือสินเธาว์ของจังหวัดน่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทรัพยากรเกลือสินเธาว์คือศูนย์รวมของ ความสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และ ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับรัฐ

สถานการณ์ในการถ่ายทอดทางสังคมด้านความเชื่อในการผลิตเกลือสินเธาว์ ได้แก่ การเลี้ยงผีขอเจ้า หลวงการจัดพิธีขอสายน้ำเกลือ กรณีที่บ่อน้ำเกลือสินเธาว์ มีน้ำแห้งขอดหรือไม่มีน้ำที่จะตักมาต้มเกลือสินเธาว์ หรือการบวงสรวง เจ้าหลวงบ่อประจำปีมีอิทธิพลอย่างมากในบ้านบ่อหลวง เพราะเป็นการตอกย้ำแนวคิด แนว

เชื่อของบุคคลและกลุ่มในชุมชนให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ก่อให้เกิดจารีตในการจัดการทรัพยากร ที่มีบทลงโทษทางจิตวิญญาณ ซึ่งหมายรวมถึง ความเสียหายของผลผลิต ความเจ็บป่วย บาดแผลต่อผู้ฝ่าฝืนจารีต ซึ่งสถานการณ์ของการถ่ายทอดนั้นเกี่ยวกับบรรยากาศ ช่วงเวลา บรรยากาศหรือสถานการณ์ที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้น เป็นความหมายเกี่ยวกับการจัดการอาณาเขต และพลังความศักดิ์สิทธิ์หรือความขลัง ในการประกอบพิธีกรรมจะเลือกสถานที่ที่เหมาะสมและสอดคล้อง เช่น บ้านบ่อหลวง การเลี้ยงผีจะเลี้ยงแต่ละหอผีซึ่งผีแต่ละแห่งจะมีชื่อเรียกต่างกัน ส่วนการเลี้ยงผีปู่ย่า ผีเจ้าบ้าน จะเลี้ยงบริเวณหอผีนั้น ๆ มักจะตั้งบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน มีหอปลูกอยู่ใต้ต้นไม้ และมีอาณาเขตกว้างขวางพอที่จะทำให้บุคคลจำนวนมากมาร่วมประกอบพิธีกรรม ซึ่งในการที่มีคนจำนวนมากมาร่วมในพิธีกรรมนั้นเป็นการตอกย้ำถึงความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับผีให้มั่นคงมากยิ่งขึ้น

ทรัพยากรเกลือสินเธาว์ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันทางพื้นที่ กรรมสิทธิ์ และเพศ กล่าวคือ บ่อเกลือสินเธาว์จัดเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นทรัพยากรของส่วนรวม ในขณะที่การผลิตเกลือสินเธาว์ต้องอาศัยที่ดินซึ่งมีความเป็นเจ้าของและที่ดินของรัฐ อีกทั้งการสร้างวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเชิงพาณิชย์ ก็ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากรของคนในพื้นที่ ส่งผลทำให้สิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันของคนในชุมชน เคยมีถูกลดทอนสิทธิจากการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Patchaya (2010) ที่พบว่า การใช้ทรัพยากรร่วมกันทำให้เกิดอคติระหว่างชุมชน ด้วยการแย่งชิงทรัพยากรและถูกจำกัดพื้นที่ทำกินและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร แต่ทั้งนี้ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเชิงพาณิชย์ก็ยังเป็นแหล่งที่มาของรายได้เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวยังบ่อเกลือสินเธาว์ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพและสร้างรายได้ เพื่อขจัดความยากจน ขจัดความอดอยาก และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน ความขัดแย้งและกระบวนการจัดการความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน จากที่ภาครัฐได้มีการจัดสรรที่ดินรอบ ๆ บ่อ 2 ด้วยการออกเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ทำให้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนตั้งแต่อดีตสามารถทำอะไรให้แก่ผู้ครอบครองในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ และภาครัฐเข้ามาใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์โดยเน้นการสนับสนุนการท่องเที่ยว จึงส่งผลทำให้ประชาชนในพื้นที่ที่เคยใช้พื้นที่ในการต้มเกลือถูกลดสิทธิการใช้ประโยชน์และการเข้าถึงทรัพยากรที่มีมาแต่เดิม เป็นแหล่งดำรงชีพหลักของชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ Nattawut (2008) ที่พบว่า สาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนนั้นมาจากความกดดันของการใช้ที่ดิน จากผลของนโยบายการจัดการพื้นที่ป่าของรัฐ ผนวกกับการผลิตเชิงพาณิชย์ที่เพิ่มมากขึ้น จนเมื่อถึงจุดหนึ่งรัฐได้ปรับเปลี่ยนนโยบายโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จึงเริ่มถึงจุดเปลี่ยนของการจัดการทรัพยากรและลดข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการแย่งชิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและกระบวนการบริหารจัดการบ่อน้ำเกลือ จากผลการวิจัยได้สะท้อนถึงภาวะอำนาจที่เกิดขึ้นได้สร้างความสัมพันธ์ของตนเองขึ้นมาในกระบวนการของการบริหารจัดการทรัพยากรภายใต้บริบท สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Muchima (2010) ที่พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรร่วมคือ พื้นที่

ความซับซ้อนในแง่มิติของปัญหาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่หลากหลาย ทำให้มุ่งแต่ผลกำไรจึงเป็นเป้าหมายหลักของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบ่อเกลือก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนกับในพื้นที่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งความขัดแย้งไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้อำนาจในการตัดสินใจในพื้นที่เป็นของสมาชิกภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มที่มีอำนาจจะสร้างกฎของเกมส์ขึ้นมา

บ่อเกลือสินเธาว์ทั้งสองบ่อจึงถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนและเป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน แต่การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากบ่อเกลือสินเธาว์ทั้งสองก็มีความแตกต่างในการเข้าถึงระหว่างเพศ เมื่อมองในด้านมิติความสัมพันธ์ชายหญิง ในกระบวนการต้มเกลือสินเธาว์แล้วจะเห็นความแตกต่างชัดเจนกล่าวคือ บริเวณปากบ่อเกลือสินเธาว์ทั้งสองบ่อในหมู่บ้านเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชายเท่านั้น ที่จะมีสิทธิ์ในการขึ้นไปยืนปากบ่อและตักน้ำเกลือสินเธาว์ขึ้นมาต้ม ส่วนผู้หญิงไม่มีสิทธิ์แม้แต่จะเข้าไปใกล้ปากบ่อและตักน้ำเกลือสินเธาว์ขึ้นมาจากบ่อแต่ในกระบวนการต้มเกลือสินเธาว์ผู้หญิงมีหน้าที่ไม่แตกต่างจากผู้ชาย

การวิจัยในครั้งนี้สะท้อนวิธีคิด มุมมองและระบบการให้คุณค่ากับการใช้ประโยชน์จากบ่อเกลือสินเธาว์ ซึ่งเป็นทรัพยากรหรือสมบัติร่วมของชุมชน โดยผ่านระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ ผสมผสานกับการตอกย้ำความเชื่อดั้งเดิมเข้าไป ซึ่งได้กลายเป็นจารีตและเป็นกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านและยังเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของผู้หญิงในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบ่อเกลือสินเธาว์ด้วย อย่างไรก็ตาม พื้นที่ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาข้างต้น มิได้แยกกันแบบเด็ดขาด ตรงกันข้ามคนในชุมชนกลับมีสิทธิที่ทับซ้อนกันอยู่ อันเห็นได้จาก “การชดหม้อ” กล่าวคือ เมื่อเจ้าของเตาที่พินหมด ทำให้ต้มเกลือสินเธาว์ต่อไม่ได้ ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ต้องการต้มเกลือสินเธาว์ก็จะสามารถเข้ามาใช้เตาต้มเกลือสินเธาว์ต่อได้ นั่นก็คือจากเดิมเตาดินเหนียวสำหรับใช้ต้มเกลือสินเธาว์ซึ่งผู้ต้มเกลือสินเธาว์ในฐานะเจ้าของเป็นผู้ปั้นเตานั้นขึ้นมา เตาที่ปั้นจึงเป็นทรัพย์สินของตนเองในบริเวณพื้นที่หน้าที่หมู่คือ บริเวณที่ดินของบ่อเกลือสินเธาว์ (บ่อที่ 2) สามารถเปลี่ยนมือหรือเปลี่ยนผู้ใช้สิทธิที่ต้องการต้มเกลือสินเธาว์ในบริเวณดังกล่าวได้ แต่การเข้ามาใช้สิทธิต้มเกลือสินเธาว์ก็ไม่สามารถใช้สิทธิได้เป็นการถาวร ทั้งนี้นอกจากที่จะต้องคำนึงถึงหลักศีลธรรมของชุมชนแล้ว เตาต้มเกลือสินเธาว์ซึ่งปั้นขึ้นมาจากดินเหนียวมักมีอายุใช้งานได้ไม่นาน ก็จะอยู่ในช่วงหนึ่งปีก็ทรุดพัง ทำให้ต้องปั้นเตาใหม่ทุกปี

ดังนั้นความเชื่อหรือประเพณีที่ชุมชนได้ยึดถือ และปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาสามารถสรุปวิธีคิดของชุมชนในแนวทางการจัดการทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมาจากทัศนคติแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการมองทรัพยากรป่าไม้ ที่ดินและน้ำเกลือเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กันในระบบนิเวศวิทยา การจัดการทรัพยากรร่วมเหล่านี้จะต้องมีการพัฒนาและอนุรักษ์ที่ควบคู่กันไป ไม่ได้แบ่งแยกจากการศึกษาวิจัยตามแนวคิดของ Ostrom (1990) จะพบว่า กลุ่มผู้ผลิตเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือได้มีการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนร่วมกันถึงแม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม การจัดการของชุมชนแบบดั้งเดิม การยอมรับข้อตกลงร่วมกัน มีกลไกจัดการความขัดแย้งก็ยังสามารถจัดการดูแลทรัพยากรที่เป็นของหน้าหมู่บ้านได้ ด้วยการส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรนั้นสามารถเป็นไปได้และมีประสิทธิภาพดีกว่า หากการจัดการและกฎ กติกาในการจัดการนั้นเกิดจากผู้ใช้ทรัพยากร

อย่างสมครใจ อีกทั้งผู้ใช้ทรัพยากรมีความรู้ในเชิงพื้นที่ของระบบนิเวศ และรู้จักกับผู้ใช้ทรัพยากรอื่นด้วย ก็จะทำให้สามารถออกแบบกติกาที่เป็นที่ยอมรับและเหมาะกับบริบทพื้นที่ได้ด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาทรัพยากรเกลือสินเธาว์ภูเขาจังหวัดน่าน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในชุมชน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเกลือสินเธาว์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นธรรมแก่กลุ่มผู้ผลิต และชุมชนที่อยู่ร่วมกัน ต้องดำรงไว้ซึ่งทรัพยากร อีกบทบาทหนึ่งของทรัพยากรบ่อเกลือนั้นคือแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนต้องการอยากจะมาเที่ยวชมความเป็นบ่อเกลือสินเธาว์ บนภูเขา ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบ่อเกลือ หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มผู้ผลิตเกลือ และชุมชน ควรมีบทบาทในการกำหนดข้อตกลง กฎ ระเบียบ ร่วมกันในการสร้างระบบการจัดการ ที่ดีโดยผ่านกระบวนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากร และสามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงานท้องถิ่นเอง กลุ่มผู้ผลิต หรือชุมชน ในการกำหนดมาตรการ หลักเกณฑ์ หรือกลไกในการจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกันในมิติต่าง ๆ

2. ควรมีการศึกษาและพัฒนาาร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชน และภาคประชาชน ในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรร่วม รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยนำผลการวิจัยไปเป็นข้อมูลพื้นฐาน แนวทางการพัฒนาการใช้ประโยชน์ การแบ่งปันผลประโยชน์ และความยั่งยืนของทรัพยากรในพื้นที่บ่อเกลือ

เอกสารอ้างอิง

- Ganjanapan A. (1995). *Social changes and Thai community potentials*. Bangkok: Amarin.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the common: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Pimlada N. (2008). *Conflicts and conflict management of forest resources by co-management : A Case study of Ban Huai Khanun, Doi Kaeo Sub-district, Chom Thong District, Chiang Mai Province*. Thesis Master of Science: Chiang Mai University.
- PinkunThayong P. (2010). *Evidence based and participatory land demarcation solutions in land use conflict in protected area : a case study of Huai Som Poi Villege, Doi Kaeo Sub-district, Chom Thong District, Chiang Mai Province*. Thesis Master of Science: Chiang Mai University.
- Wachirapo M. (2010). *Potentials and limitations of joint management in Protected Area Project : A Case study of Mae Tia-Mae Tae Watershed Committee Networks, Chom Thong District, Chiang Mai Province*. Thesis Master of Science: Chiang Mai University.

Informants

Kuanmuang A. February 13, 2015. Interview.

Changgeon N. February 17, 2015. Interview.

Tasrikaew S. February 17, 2015. Interview.

Thanamee P. March 8, 2015. Interview.

Changgeon C. March 14, 2015. Interview.

(In Thai)

ณัฐภูมิ พิมพ์ลัดดา. (2551). *ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งของทรัพยากรป่าไม้โดยการจัดการร่วม:*

*กรณีศึกษาบ้านห้วยขุนตำบลดอนแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์
มหาบัณฑิต:*

ปรัชญา ปิ่นชั้นธยงค์. (2553). *การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งจากการใช้ที่ดินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยการใช้ข้อมูลเชิง*

*ประจักษ์ร่วมกับการกำหนดแนวเขตการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาบ้านห้วยลัมป่อย ตำบลดอน
แก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*

มัชฌิมา วชิระโพธิ์. (2553). *ศักยภาพและข้อจำกัดของการจัดการร่วมในโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครอง : กรณีศึกษา*

*เครือข่ายคณะกรรมการลุ่มน้ำแม่เตี้ย-แม่แดง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยา
ศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*

อนันท์ กาญจนพันธุ์. (2538). *การเปลี่ยนแปลงสังคมกับศักยภาพของชุมชนไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.*

ผู้ให้ข้อมูล

จรัญ ช่างเงิน. 14 มีนาคม 2558. สัมภาษณ์.

ณัฐธิดา ช่างเงิน. 17 กุมภาพันธ์ 2558. สัมภาษณ์.

ผัด ธนามี. 8 มีนาคม 2558. สัมภาษณ์.

สนั่น ทะศรีแก้ว. 17 กุมภาพันธ์ 2558. สัมภาษณ์.

อนงค์ เชื้อนเมือง. 13 กุมภาพันธ์ 2558. สัมภาษณ์.